

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

УДК 339.9(510)(049.3)

DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.7622022.9>

Осврт

*Андреа Матијевић**

*Институт за политичке
студије, Београд*

ПРИТАЈЕНИ ТИГАР, НЕСКРИВЕНИ ЗМАЈ: КИНА – РАЗВОЈ, УСПОН И ГЛОБАЛНИ УТИЦАЈ**

**Осврт на књигу проф. др
Драгане Митровић**

Глобална финансијска криза из 2008. године суочила је свет са новом реалношћу. Период затишја и санирања

* Имејл адреса: andrea.matijevic@ips.ac.rs

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

последица ове кризе додатно је потврдио извесност сумњи о умањеној глобалној економској доминацији САД. Признање значаја растућих економија и њихове улоге на светском нивоу постала је неминовност. Пре свега, такав значај се морао признати Кини, а чини се да је ова криза била неопходна да би успон и развој Кине био напоскон прихваћен као неспорна чињеница. Након кризе, на глобалном нивоу је успостављен консензус о томе да Кина више не може бити посматрана као актер *на маргинама* светских економских процеса, већ као један од најважнијих актера у међународним економским односима.

Књига проф. др Драгане Митровић наслова „Притајени тигар, нескривени змај: Кина – развој, успон и глобални утицај” приказује пут кроз четрдесетогодишњи процес отварања и реформи, раста и развоја савремене Кине. У овој књизи – зборнику су сублимирани налази професоркиних раније објављених истраживања о феномену кинеског развоја и раста. У изузетно академски

релевантној и тематски друштвено актуелној књизи, проф. Митровић на систематичан и кохерентан начин приказује развојни пут Кине од 1970-их година наовамо, омогућавајући читаоцима да се у потпуности упознају са кинеском „политиком отварања и реформи” која траје (сада већ више од) четрдесет три године.

Садржински, књигу чини шест поглавља, која обухватају текстове чија је одлика мултидисциплинарност и иновативност. У генеалогском маниру, али и следећи линију аргументације „изнутра према споља”, проф. Митровић започиње анализом унутрашњих реформи Кине, које, од 1978. до 1990. предводи Денг Сјаопинг (*Deng Xiaoping*). Реформски покрет, иначе инспирисан југословенским моделом, дао је подстрек за кретање у *социјализам кинеског типа*, уз званичан проглас да „Кина неће копирати ничији модел на свом путу модернизације” (16,17). Дефинисана је тзв. „политика осам карактера” уз четири основна принципа модернизације: социјалистички пут, диктатура пролетеријата, вођство Партије и оданост марксизму-лењинизму и мисли Мао Цедунга (*Mao Zedong*) (13). Уз приказ тока реформи које су између осталог подразумевале и раст удела лаке индустрије,

развој тзв, индивидуалне пољопривреде и укључивање *политике отворених врата* која допушта иностране инвестиције у кинеску привреду у Устав из 1981. године, проф. Митровић приказује и унутрашњи сукоб о даљем току развоја између прореформиста и присталица традиционалне, конзервативне струје у оквиру реформистичког покрета. Наиме, прегрејана привреда и губитак контроле над макроекономским кретањима дали су подстрек контрафанзиви присталица конзервативне струје, услед „трулежи изазване продором буржоаског капитализма” (33). Тако је након Хуовог (*Hu Yaobang*) *хуманистичког социјализма* започео технократски период Цао Цијанга (*Zhao Ziyang*). Ипак, економска криза из 1988. и раст инфлације довео је у питање реформске подухвате, услед чега је Цао био принуђен да препусти економску политику представницима конзервативне струје (41–42). Конзервативна струја сматрала је да је могуће успоставити „социјализам кинеског типа” и без суштинских промена политичког система. Овакво виђење довело је до тензија и бурних дешавања крајем 1980-их која су ескалирала у масовним демонстрацијама, а које је Денг, окренувши леђа Цау и приклонивши се конзервативцима и војсци,

настојао да угуши применом силе, кршећи кинески устав и међународно право. Другим речима, процес реформи „дарио је у зид” – у том тренутку још увек несавладиву препреку – интересе Комунистичке партије. Као што проф. Митровић истиче, дотадашњи реформски процес се „одвијао у ритму нагињања фракцијске клацкалице са реформске на конзервативну страну, и обрнуто, са Денгом као главним манипулатором целог процеса” (45). Ипак, и поред ових унутрашњих сукоба, бројке су ипак задивљујуће: вредност кинеске спољне трговине расте у току 1980-их по годишњој стопи од 20%, а извоз је до средине 1980-их удвостручен. Политика отворених врата такође почиње да даје резултате, а Кина се опредељује и за стратегију успостављања слободних трговинских зона у циљу подстицања извоза (54–55).

Посебну пажњу проф. Митровић посвећује и преображају кинеске пољопривреде и улози кинеских предузећа у том процесу. Промене у начину живота кинеских сељака који представљају огромну већину становника Кине произашле на основу ових реформских процеса сматрају се револуционарним. Пољопривреда представља основ кинеске привреде, а село центар и упориште револуционарних

идеја, јер управо на селу настају корени „социјализма са кинеским карактеристикама” (56). Међутим, у процесу реформи и отварања Кина улази са девастираном пољопривредом јер је управо ова грана привреде највећа жртва погубне послератне политике „три црвене заставе” која је предвиђала да „партија и држава путем плана регулишу производњу и расподелу” (57–59). Смањење пољопривредног земљишта по становнику за готово 45% у 25-годишњем периоду подстакнуло је усвајање одлуке са циљем убрзања развоја пољопривреде 1979. године. Након 1985. године „вишак” пољопривредне производње (сви производи који нису откупљени путем уговора са државом) почиње „износити” на тржиште, што отвара простор за деловање различитих трговинских организација, а чиме су креирани услови за настанак *задруга* као најмоћнијих колективних трговинских организација. Све више сељака износи своје производе на градске тржнице, а сеоска предузећа различитог типа (дакле не само трговинска већ и грађевинска, индустријска, угоститељска итсл.) постају важан део сеоске пољопривреде. Ова предузећа су у пословању *потпуно независна од државе*. Сви ови процеси итекако су имали позитивне резултате: у периоду 1978–1985. вредност

пољопривредне производње растао је по годишњој стопи од 9%, а *per capita* доходак сељака 14.8% на годишњем нивоу (67–70). Ипак, реформа пољопривреде открила је и неке иманентне проблеме, попут недовољне примене савремених технологија у производном процесу и неквалификоване радне снаге, претерано великог удела производње жита која током 1980-их и стагнира, номинално малих финансијских улагања државе у пољопривреду уз одсуство спремности сељака за повећањем улагања, али и миграције из села у градове које су почетком 1990-их попримиле масовне облике. И поред ових проблема, у току прве две деценије реформи бруто национални доходак увећан је четири пута, а такав економски успон настао је „на муци и зноју кинеског сељака” (71–79).

Ипак, ограниченост ресурса опредељивао је избор најхитнијих и најважнијих мера, што је резултирало недовољно развијеном „потпорном механизму” за „губитнике” у реформском процесу. Наиме, након успешне „реформе на селу” Кина од 1984. године креће у „градску реформу” превасходно оријентисану на државна индустријска предузећа на које је „отпадало” 70% државне индустријске производње, са циљем креирања релативно

независних привредних субјеката који преузимају одговорност за своје производне резултате (82). Стање градске индустрије постало је кочница даљег развоја пољопривреде, услед чега је уочена неопходност примене одређених мера. Те мере су првенствено подразумевале промену система располагања профитом и примену приступа „држава контролише тржиште, а тржиште регулише предузећа” (83). Тако је, упркос рушењу традиционалних вредности ранијег социјализма, дошло до успостављања *концепта хибридног модела „планско-тржишне привреде”* (87). Концепт је у пракси подразумевао: реформу цена (кроз ослобађање цена сировина од државне контроле и лишавање гарантованог снабдевања сировинама од стране државе); реформу односа државе и предузећа (према „принципу раздвајања власничке и управљачке функције” држава се не сме мешати у послове предузећа); решавање проблема несолвентних предузећа (кроз затварање по 10 најнерентабилнијих предузећа у свакој провинцији); смањење субвенција и мере јачања ефикасности управе предузећа увођењем, између осталог, и система власништва путем акција (88–94). Додатно, приступило се и реформи система

„прехране из заједничке зделе” односно „система уравниловке”. Постепено се укида доживотно запослење и уводи се институт запослења по уговору. Систем плата се реформише по формули: основна зарада (покрива основне трошкове живота) + бонуси (засновани на профиту, личном ангажману и минулом раду) (95). Ипак, не могу се занемарити негативне последице оваквих политика. Подаци указују на пад индустријске производње, раст незапослености, пад инвестиционе тражње, али и раст инфлације и увођење чвршће кредитне политике (98). Међутим, и поред ових негативних последица процеса трансформације индустријских предузећа, проф. Митровић сматра да „бољег пута за оздрављење овог комплекса трoмих, анахроних цинава неспособних за опстанак у суштински новим и далеко динамичнијим условима, нема” (100).

Реформски подухват имао је и шире социјално-економске реперкусије. Број грађана који су живели у апсолутном сиромаштву је од почетка реформи до 1995. петоструко смањен. Постепена промена друштвене свести довела је до укључивања интелектуалне елите у процес креирања јавног мњења. Реформом образовања број средњих школа повећан је

50, број факултета 10 пута, а уведено је обавезно и бесплатно основно образовање. Ипак, велики проблем представља број становника који је, услед побољшања услова живота и неуспеха политике контроле рађања, наставио да расте експоненцијалном прогресијом. Будући да је пренасељеност постала велико оптерећење за здравствени и социјални систем, али и општи животни стандард, током 1980-их година се креће са применом чувене политике „један пар-једно дете”, која је довела до наглог скока броја абортуса (у случајевима када је дете било женског пола) и наглог раста емиграције Кинеза ка свим крајевима света (101–111).

Значајан део књиге проф. Митровић посвећује и питањима реформи социјалног система, истичући да је економски раст остварен по „изузетно високој социјалној цени” (112). Наиме, пре почетка реформског процеса, кинеско друштво било је једно од друштава највеће једнакости расподеле међу државама света, а социјална сигурност била је доживотна и загарантована. Процес реформи социјалног система изазвао је низ проблема: смањење заштите за незапослене, неадекватан и неефикасан систем пензионог осигурања, огроман раст цена здравствених услуга, алармантан раст имовинске неједнакости и

уобичајеност кршења права радника од стране послодавца. У решавању ових проблема Кина примењује низ финансијских и институционалних мера, попут увођења система *Загарантованог минимума животног стандарда*, предвиђања законске обавезе укључивања здравственог и других видова осигурања у уговор о раду између послодавца и запослених, али и успостављања низа фондова за различите облике социјалне заштите. Ипак, проблем представљају и проневере средстава из ових фондова од стране државних званичника (115–131). Суштина је у томе да Кина покушава да за деценију или две створи систем социјалне заштите које су развијене државе стварале деценијама. Иако се, имајући у виду крагак период реализације, постигнути резултати и у овој области могу сматрати импресивним, изазови са којима се држава суочавала ипак су гигантски и захтевају већи проток времена за решавање. Ауторка се надовезује и на шири контекст – проблеме успостављања система социјалне заштите у Азији уопште. Уочава се да у азијским државама постоји сличност узрока и последица проблема апсолутног сиромаштва, да економски раст није довео до смањивања сиромаштва већ до продубљивања неједнакости

која води у економску, социјалну и политичку нестабилност. Феномен „троугла сиромаштво-раст-неједнакост” постаје типичан за азијске економије (134–135). Раст сиромаштва не везује се више искључиво за руралне области, већ почиње да карактерише и азијске градове. Непостојање капацитета за самостално организовање радника у циљу заштите радничких права довео је до појаве тзв. *“sweat workshops”* – производних јединица транснационалних корпорација са изузетно лошим условима рада. Након Азијске и глобалне финансијске кризе све су више уочљиви и други проблеми, попут раста цена хране, пораста обољевања од разних болести, проституције и дечије проституције и трговине људима. Проблем непостојања мреже социјалне заштите акутан је и у домену пензионог осигурања услед све старијег становништва у државама Азије (136–150). На самом крају првог поглавља, проф. Митровић закључује, у току овог процеса реформи и отварања „... Партија се променила, Кина се променила, свет се променио” (151).

У наредним поглављима ауторка посвећује пажњу геополитичким кретањима и односима Кине са светом, полазећи првенствено од

спољнополитичких и економских односа Кине у процесу реформи (поглавље два). Детаљно се анализира процес поновног уједињења са Хонг Конгом након 150 година од уступања овог острва Великој Британији Уговором из Нанђинга из 1842. године. Иако је Кина сматрала да су ови и други уговори којима је Хонг Конг уступљен противни међународном праву јер су потписани под претњом силе, кинеско руководство није желело да предузима кораке према Хонг Конгу због „тежње ка стицању репутације одговорног субјекта у међународној заједници” (164). Услед овакве мудре кинеске политике дошло је до интензивирања активности која је резултирала потписивањем Заједничке декларације 1984. којом се Велика Британија обавезала да Кини врати Хонг Конг до 1. јануара 1997. године. Проф. Митровић анализира процес преговора и прелазни период, наводећи да је, иако их је било, још и најмање препрека у преговорима постојало у економској сфери. Као посебно проблематичне области проф. Митровић наводи питања административне аутономије Хонг Конга и интегрисање становника Хонг Конга у кинеско друштво. Примену пројекта „једна земља – два система” ауторка сматра осетљивом у домену настојања кинеских

званичника да модел односа са Хонг Конгом примене и као модел за решавање питања Тајвана, уз бојазан како ће се овај модел чак и у Хонг Конгу примењивати у случају евентуалних политичких и економских криза које локална влада не би могла да обузда (166–183). Масовне студентске демонстрације у Тјенамену 1989. године, које су насилно угушене уз увођење ванредног стања и подршка становника Хонг Конга демонстрантима, представљале су један од таквих тестова. Ипак, односи Хонг Конга и Кине су прошли овај тест, јер би, како се наводи, „пословно повлачење имало једнако тешке последице за обе земље” (158). Кроз овај тест успешно су „прошли” и економски односи са Тајваном и Јапаном, али је заоштравање односа са САД и Западном Европом, услед очекивања укидања клаузуле најповлашћеније нације Кине, претило да уведе Кину у доба политичке и економске изолације (159–160). Почетак 1990-их обележио је најнижи ниво односа између САД и Кине још од њиховог успостављања 1979. године, до ког би, према мишљењу професорке, дошло „и без ескалације која је уследила поводом трагедије на Тјенанмену, управо због тога што суштински узроци леже у различитим вредносним, односно цивилизацијским

одређењима” (188). Кина и САД су, у почетним годинама кинеских реформи, имале тесну политичку и трговинску сарадњу, али је приближавање Кине СССР-у довело до захлађивања њихових односа. У јавности САД вођена је кампања против Кине, што је, према професоркином мишљењу, првенствено узроковано дефицитом САД у трговини с Кином и конкуренцијом која Кина намеће у домену извоза наоружања (191). Осим питања односа са САД, ауторка даје и преглед тридесетпетогодишњег периода односа Кине и ЕУ, наводећи да се ти односи заснивају на Споразуму о сарадњи и партнерству (*The Partnership and Cooperation Agreement – PCA*), као свеобухватном правном оквиру за постојећа 22 секторска дијалога између две економије (199). Ипак, моралистичка дипломатија ЕУ и, могло би се рећи и непријатељска реторика, често су наводиле Кину да ЕУ посматра као равноправног партнера само на пољу економије, а да реализацију стратешког партнерства усмерава на појединачне чланице ЕУ које су за њу посебно важне. И поред свих несугласица, ЕУ је за Кину представљала најважније спољнотрговинско тржиште, а Кина друго извозно тржиште и највећу увозну дестинацију за ЕУ (201). Охрабрујуће је

деловало и то што су се сви облици економске сарадње веома брзо опоравили после глобалне финансијске кризе. Након ове кризе Кина се свету представила као „финансијска супер-сила” (203). Кина је виђена чак и као спасилац Еврозоне након кризе која је погодила ову монетарну унију. Она све више, првенствено преко Грчке и њених лука, обезбеђује присуство својих компанија, а тиме и државе, на тржишту ЕУ. Искоришћавање простора који се Кини указао за време и током кризе указује на прагматизам кинеских званичника. Тако се могу тумачити и улагања Кине у регион Југоисточне Европе – као њено настојање да освоји нова тржишта и ресурсне базе. Проф. Митровић прави осврт и на односе Кине са Румунијом, Молдавијом, Србијом, Албанијом, Црном Гором, Бугарском и Хрватском, истичући који су интереси Кине посредни када се ради о оваквим облицима сарадње. Она сматра да су „све земља региона веома заинтересоване за продубљивање сарадње са Народном Републиком Кином” (210).

Фасцинантан економски раст Кине имао је још једно наличење: претњу по енергетску безбедност услед зависности Кине од увоза енергената, нарочито нафте и гаса. Иако

потенцијално опасна, оваква позиција ипак је донела и корист за Кину: она постаје важан актер на тржишту енергената, јер обим њеног увоза представља важан фактор при дефинисању цене ових производа. Кина 2013. године постаје највећи увозник нафте на свету, али и пети светски произвођач. На раст производње свакако су стимулативно деловале иницијативе у оквиру Шангајске организације за сарадњу, која је постала оквир за усаглашавање интереса чланица и у домену енергетике. Анализирајући кинеску енергетску стратегију у 21. веку, професорка посебно истиче иницијативе које је Кина спровела у сарадњи са Казахстаном и Узбекистаном, али и Туркменистаном, иако је ова држава остала мимо оквира ШОС због изолационизма њеног естаблишмента. Постављајући питање потенцијално међусобно искључујућих интереса Кине и Русије у домену контроле над изворима нафте и гаса у Централној Азији, проф. Митровић сматра да Русија и Кина увиђају корист од сарадње по овом питању, корист која би по обе стране била далеко мања у случају међусобног надметања (211–225).

Актуелност ове књиге потврђује и анализа најскоријих догађаја у односима Кине и САД. Наиме, у циљу заштите

домаће индустрије челика и алуминијума, пре свега од кинеског увоза, САД марта 2018. уводе увозне царине које међутим нису наштетиле само Кини, већ и другим државама попут Канаде и Мексика, а уз то су и довеле до нарушавања укупних односа између Кине и САД. Оно нарушавање односа према проф. Митровић, још увек у том тренутку није представљало трговачки рат, али је претило да постане увод у исти (229). Она сматра да се Кина нашла на удару Трампових (*Donald Trump*) царина због трговинског суфицита који остварује у размени са САД, а да много опасније последице могу настати иницирањем санкција од стране Кине због угрожавања националне безбедности услед наводног кршења права интелектуалне својине кинеске стране у области високонапредне технологије (230). У наставку се анализира ток овог „протекционистичког надмудривања” и наводи се које је то контрамере применила Кина и како су даље на њих одговарале САД, по систему „око за око” (232–233). Примера ради, САД су покренуле поступак против Кине пред СТО због краће технологије лаких челика, док је Пекинг одговорио царинама које директно гађају оне гране привреде у којима делатност врше Трампови политички

сарадници и које су развијене у државама-базама Трампове гласачке подршке. Ипак, током 2018. деловало је као да се ниједна од ових држава неће осмелити да отворено крене у трговински рат јер, иако је долазило до увођења царина и с једне и с друге стране, све време упоредо трајали и преговори за смивање тензија. А онда је Трамп маја 2019. године увео царине на преосталу кинеску робу у вредности од 300 милијарди америчких долара, што је зауставило даље преговоре без договореног текста споразума. Према проф. Митровић, договора нема јер се иза трговинског рата крије много озбиљнији проблем: Трамп је, за разлику од његових претходника, у оквиру своје агенде „направити Америку поново великом” (*Make America Great Again*) настојао да уравнотежи економске односе са Кином. С друге стране, кинески лидер Си Ђинпинг (*Xi Jinping*) жели да предводи остваривање „кинеског сна” који подразумева непрекидан раст и напредак државе на сваком пољу, што у пракси значи и наставак трговинске политике која је до заостравања односа са САД и довела (239–241). Последице овог надмудривања непосредно се виде кроз пад вредности акција на свим светским берзама, а професорка сматра да би у дужем року (у овом

трговинском рату који и даље званично није завршен: Кина није откупила америчку робу у вредности од 200 милијарди долара, што је предвиђено првом фазом трговинског споразума из јануара 2020. године – подвукла А.М.) губитке могли осетити сви, „јер се цех плаћа кроз успорени раст међународне трговине и смањење инвестиција, који су пак мотори који вуку глобалну економију ка опоравку и расту” (241–242).

Поглавље три посвећено је глобалном поретку и положају Кине у оквиру истог. Ово поглавље проф. Митровић започиње враћајући нас у 1990-е године и разматрањем позиције Кине у глобалном поретку „на прагу новог века” истичући да се Кина, након 16 година реформи, по много чему нашла на раскрсници (247). Отежавајуће околности креиране су тиме што се кинеска реформа одвија у условима растућег протекционизма и политичке нестабилности на светском нивоу, у свету обележеним хегемонизмом „једине преостале супер силе” (САД – подвукла А.М.) (248). Проф. Митровић анализира интерне проблеме са којима се Кина, чак и након реформи, суочава на путу укључивања у међународну заједницу. Суочавање са оваквим унутрашњим изазовима и захтевима које промене

на светској сцени намећу, опредељују нужност брзог и стратешког деловања кинеских лидера, обзиром на то да је сваки сегмент кинеских реформи постао повезан са комуникацијом са „спољним светом” и да је Кина у међувремену постала важан чинилац дешавања на међународној сцени (250–252). Услед унутрашњих разлога, Кина (и неке друге државе) противе се доминацији САД, па је стога правац њихових односа одређен циљем Кине ка „тихом неутралисању утицаја САД” (253). Истовремено, Кина настоји да задржи позицију „заштитника интереса” држава „Трећег света” (253). Анализирајући стратегијско-безбедносну позицију Кине након 9/11, проф. Митровић сматра да је Кина након 2001. године плански настојала да увећа своје стратешке резерве и ојача канале снабдевања енергентима уз сарадњу са државама региона, укључујући и Русију и Јапан (256–257). Кина је одлучно приступила антитерористичкој коалицији и договорима са најважнијим актерима, пре свега САД, ЕУ и Русијом, уз признање водеће улоге УН у борби против тероризма (258–259). Новоусвојена концепција безбедности Кине подразумева да „поштовање суверенитета између држава јесте политичка основа за

одржавање мира” (260). Ипак, Кина са подозрењем посматра НАТО планове, сматрајући да су делимично усмерени и на њено уравнотежавање (261). Надаље, настанак Шангајске организације за сарадњу, на иницијативу Кине и са седиштем у Пекингу, према проф. Митровић треба посматрати не само кроз настојање за унапређење економских односа Кине са Русијом и другим државама региона, већ и као облик војно-безбедносне сарадње са циљем креирања противтеже америчком присуству у региону, али и настојање ка слабењу опасности од деловања екстремних исламистичких покрета (ШОС је прва међународна организација која је борбу против тероризма имала као свој *оснивачки циљ*) (263–267). Овај модел показао се као позитиван и успешан пример регионалне економске и безбедносне сарадње у турбулентном региону какав је регион Централне Азије, истовремено поставши престижна организација са листом чекања на чланство и посматрачки статус (267). Проф. Митровић нуди преглед хронологије активности и грађења интерне структуре ШОС (268–275). Она сматра да је деловање ШОС било у функцији стабилизирајућег фактора региона као подручја преламања интереса Запада (пре

свега САД) и Русије, стварајући „нови економски и политички поредак у региону” (280–289). Проф. Митровић сматра да је потенцијал ШОС велики и када се ради о пацификацији и решавању (још увек актуелног – подвукла А.М.) питања положаја Ујугура у Кини (291). Иако је проф. Митровић у овом конкретном тексту (написаном 2007. године) сматрала да би чланство Ирана, Пакистана и Индије умањило капацитете организације да се носи са безбедносним изазовима (293), ове три државе постале су у међувремену чланице ШОС (Индија и Пакистан 2017, Иран 2021. године) па ће бити занимљиво проучавати развојни правац ШОС у будућем периоду. Проф. Митровић даје и анализу концепта „пута мирољубивог развоја” (296–309) који је иницирао ЦК КП Кине на челу са Ху Ђинтаом (*Hu Jintao*), наводећи да је брига да ће Кина тежити хегемонији једном када постане развијена сасвим неоснована, јер Кина не само да не тежи хегемонији, него се, према речима Даи Бингуа (*Dai Bingguo*), никада неће надметати за лидерство у региону (302).

Ауторка прави и осврт на последице глобалне финансијске кризе по Кину и свет у целини. Наводи се да је за годину дана дошло до пада извоза од 2.4% и успоравања економског раста Кине, раста заснованог

на форсирању извоза који је трпео услед кризних дисторзија и домаћој потрошњи која је погођена кризом (310–311). Ипак, привредни раст Кине је и 2008. године бележио за ту годину изузетно високе позитивне вредности, јер према проф. Митровић, „узроци који су до сада чинили да позитивни ефекти увелико надмаше негативне утицаје, остају и даље присутни” (311). Што се тиче навода о Кини као новом конкуренту за преузимање улоге светског економског лидера од САД, проф. Митровић сматра да „ова смена не би ишла глатко” и да Кина није заинтересована за улогу ексклузивног партнера САД у решавању глобалних питања, већ да буде део групације држава које ће се овим питањима бавити (316). Професорка полемисе и о успостављању Азијске инфраструктурне инвестиционе банке, чији је оснивач Кина, а коју САД посматрају као инструмент меке моћи Пекинга, и подношењу захтева за чланство у овој банци од стране Велике Британије и (тада) других чланица ЕУ. Она сматра да успостављање ове банке сведочи о успостављању новог глобалног монетарног система, система који више не почива искључиво на Бретонвудским институцијама и њиховим потпорним институцијама у Азији и Европи,

али и о незадовољству радом ових институција. Оснивање ове банке проф. Митровић посматра настојањем БРИКС држава и других економија у успону да промене постојећи поредак (318–319). Србија је рецимо од 2019. године чланица ове банке, али САД нису, што је потврда тезе др Митровић према којој ће амерички анимозитет према овој банци наставити да расте, јер се посматра као „алатка” за умањење њихове моћи (320). Разматрајући поново о кинеској енергетској стратегији у Централној Азији, али сада у савременијем контексту, професорка сматра да је енергетско присуство Кине изузетно ојачало и њен геополитички утицај у региону (321). Међутим, кинеска настојања за повећањем енергетске безбедности имала су „тектонску јачину”, а увећање поморске моћи Кине у циљу контроле снабдевања нафтом морским путевима представљало је нови повод за трку у наоружању у овом делу света (324). Наиме, регион Централне Азије важан је за Кину пре свега у домену увећања сопствене енергетске безбедности, а Кина, за разлику од Запада који сарадњу са државама овог региона условљава поштовањем људских права, демократском транзицијом и увођењем тржишне економије,

води политику сарадње *без политике условљавања* (326). На овом месту указује се и на савремене тенденције у односима Кине са државама овог региона и перспективе праваца тих односа, уз посебан осврт на кинеско-руске односе. У оквиру анализе позиције Кине у глобалном поретку проф. Митровић не заборавља ни на важност савремених тенденција у односима са европским државама. Тако се наводи да је сарадња Кине са ЕУ државама довела до преокрета инвестицијских тенденција: 2012. године кинеске фирме први пут су инвестирале више на територију ЕУ него обрнуто (332). Кинеске инвестиције ка ЕУ део су стратегије „идемо глобално”. Кроз намеру реализације ове стратегије треба посматрати и кинеске инвестиције у Африку које су, ако се посматра вредност инвестиција кроз удео БДП-а држава прималаца, највеће на свету (333–334). Ипак, проф. Митровић указује на то да су се у ЕУ државама, у првом наврату, овакви потези Кине посматрали са подозрењем, јер је ЕУ „разапета између жеље целог блока да смањи трговински дефицит са Кином и страха од кинеских инвестиција у стратешке гране, с једне стране, и жеље појединачних земаља чланица да искористе

односе са Кином како би погурале сопствене економије” (338). Додатно, проф. Митровић сматра да се у ЕУ државама економско присуство Кине у нашем региону посматра и као политичко присуство, а да се Србија посматра „као упориште Кине у Европи” (339). Посебно су интересантни и текстови који анализирају позицију Кине у контексту Трампових конфликта са државама северноамеричког региона поводом најаве реформе Северноамеричког споразума о слободној трговини (*North American Free Trade Agreement - NAFTA*) (340–342), као и конфликта са Северном Корејом, односно у контексту *опасног пинг понга на 38. паралели* (343–351). Поглавље три завршава анализом економских односа Кине са државама Југоисточне Азије, Индијом и Пакистаном, уз истицање да је Кина почела да се понаша као друге велике силе: да поштује међународно право онда када јој то иде у прилог, а у супротном, да га игнорише и истиче неке друге принципе, јер јој то омогућава стечена економска и војна моћ (360–365).

Осим у контексту глобалног поретка, проф. Митровић је формату сарадње са државама Централне и Источне Европе, познатом и као 16+1, посветила посебно поглавље (поглавље четири), које обухвата

и анализу Иницијативе појаса и пута. Разматрајући питање значаја ове иницијативе за односе Кине и ЕУ са САД, проф. Митровић сматра да Иницијатива појаса и пута, иако снажи кинеску позицију, не доприноси значајније Кини у преговорима са САД, а да се, стратешки посматрано, ЕУ „никада неће сврстати са Кином против САД”. Додатно, упркос чињеници да се ова иницијатива проширила на 126 држава, неке суштинске и политичке препреке у односима Кине са ЕУ још увек нису превазиђене (370). Када се ради о формату 16+1, проф. Митровић сматра да постоји бојазан да Кина државама кандидатима за чланство у ЕУ које су обухваћене овим форматом нуди алтернативу и да обухватање 11 држава чланица нарушава политичку моћ ЕУ као јединственог блока, али да је политичка корист окупљања 16 држава Централне и Источне Европе око Кине „далеко мерљивија од потенцијалне штете”, јер би заједнички наступ ових држава као јединствене регије ојачало њихове потенцијале и повећало њихову привлачност за инвеститоре не само из Кине, већ и из других делова света (371–373). Ауторка у низу интервјуа даје оцену пројеката, махом инфраструктурне природе, у које је Кина укључена на подручју

16+1 држава, укључујући и Србију, и анализира интересе и Кине и државе пријема пројектних инвестиција. Један од таквих пројеката који су предмет анализе је и идеја, стара више од 100 година, о изградњи канала Дунав-Морава-Вардар-Солун, а проф. Митровић наводи да су посредни комерцијални интереси кинеских компанија, али за сада без политичке подршке на високом нивоу са кинеске стране (383). Сем тога, овим и другим пројектима Кина гради алтернативни приступ тржишту ЕУ и настоји да увећа свој геополитички утицај (384). На сличан начин тумачи се и Улагање корпорације *Hebei Iron and Steel Group* (НБИС), другог највећег произвођача челика на свету, у Железару Смедерево: као стратешко позиционирање Кине на Дунаву и спрегу њених политичких и економских интереса (386–387). С друге стране, ЕУ оптужује Кину за увлачење држава обухваћених форматом 16+1 у „замку презадужености” (392).

За домаћу јавност посебно интересантно може бити и поглавље пет које се бави генезом, развојем и перспективама билатералних односа Кине и Србије. Успостављање међудржавних односа ФНР Југославије и НР Кине десило се 1955. године, након што је 1949. године, услед лоших односа

Југославије и Совјетског савеза, дошло до игнорисања телеграма признања владе у Пекингу као легитимне одмах након њеног успостављања. Проф. Митровић приказује историју ових односа у којима је прекретницу свакако представљала и Стаљинова смрт 1953. године. Након почетног плодносног периода сарадње, услед конфронтација на међународној сцени и унутрашњих превирања, Кина се повлачи у изолацију, што утиче и на односе са Југославијом, који се обнављају тек 1969. године. Кина почиње да цени позицију несврстаних земаља на међународној сцени, а током 1980-их је тражила и добила место посматрача у Покрету. Југославија је у целокупном том периоду истицала да једино влада у Пекингу има легитимно право да представља Кину у међународној заједници (403–406). Током деведесетих, услед амбивалентног кинеског става према сукобима у Југославији, бивше југословенске републике су се према Кини држале уздржано и незаинтересовано, да би 1999. руководство СРЈ, Кина одобрава низ комерцијалних кредита СРЈ након бомбардовања, уз хуманитарну помоћ додељену 1999. и 2001. године. Након демократских промена долази до нормализације односа две државе, које кинеска страна оцењује као „стабилне и

пријатељске” (410). Низ посета на високом нивоу у периоду 2000–2002. потврдио је овакве ставове и са југословенске стране. Кина је позитивно оценила договор око преуређења односа између Србије и Црне Горе (413). Што се тиче економских односа, важан ограничавајући фактор њиховог потенцијала је огроман трговински дефицит са наше стране. Додатно, негативан фактор представљају и дугови према Кини и наставак повећања наших обавеза због неплаћања обавеза (416). И проф. Митровић сматра да је, гледано у целини и ретроспективно, наше односе са Кином могуће оценити као „пријатељске и стабилне”, а да је наш интерес да се са Кином одржавају конструктивни и добри односи сарадње (418–419). Значај Кине за Србију огледа се и у томе што је Кина гарант поштовања Резолуције 1244, противећи се независности Косова, што је нарочито важно ако се има у виду да је Кина стална чланица Савета безбедности УН. За даље унапређивање економских односа, према проф. Митровић, потребно је изменити предрасудна посматрања Азије и Кине и елиминисање пасивности и непрофесионалности са наше стране (425). Проф. Митровић смешта односе Кине са Србијом и у шири контекст – у оквиру сарадње Кине са државама региона који Кина

не назива „Западни Балкан” већ „Југоисточна Европа” (427), поново наглашавајући да Кина користи сва отворена врата за приступ тржишту ЕУ у циљу увећања свог тржишта и ресурсне базе, и да се тако треба посматрати и њен ангажман у нашем региону (430–433). Посебно интересовање Кине за Србију у савременој ери проф. Митровић коментарише као стицај низа спољашњих и унутрашњих околности, које су определиле да Србија постане највећи корисник кинеских преференцијалних кредита (434). Ипак, важно је ове *позајмице* разликовати од *инвестиција*, што наши политичари често не чине (436).

У последњем, шестом поглављу, проф. Митровић бави се, могло би се рећи, најактуелнијим питањем данашњице: Ковид 19 пандемијом, анализирајући њен утицај на Кину. Представљајући нам низ њених интервјуа у домаћим и страним медијима, проф. Митровић укратко скреће пажњу и на овај проблем, чије последице, услед још увек постојеће пандемијске ситуације, тек треба да се сагледају. Она сматра да су оптужбе против Кине које су везане за порекло вируса тврдње без доказа и да се треба супротставити политизацији пандемије (447). Што се тиче питања шта ће

бити када се пандемија заврши, проф. Митровић сматра да међународни поредак и америчко лидерство кроз ову пандемију доживљавају нову кризу, али да ће евентуалне промене наступити постепено, јер ће свако бранити своје позиције докле год за то има ресурса (452). А што се тиче Србије, професорка сматра да је ова криза порука да треба мање да зависимо од увоза и извођача из других држава, већ да се више ослонимо на своје капацитете (456).

*

Осим садржинске анализе интересантно је дотаћи се и самог наслова ове књиге. Чини се да је ауторка била инспирисана насловом филмског остварења из 2000. године „Притајени тигар, скривени змај” (*Crouching Tiger, Hidden Dragon*) заснованог на истоименом роману Ванг Дулуа (*Wang Dulu*). Иако културолошки обрасци нису централна тема оба дела, овај филм и књига проф. Митровић из различитих углова приказују особености кинеске културе које обликују све аспекте живота у Кини. Један од главних женских ликова, ратница Ју Шу Лиен (*Yu Shu Lien*) у расплету филма даје савет протагонисткињи, младој ратници Ју Ђиалонг (*Yu Jialong*), да који год животни пут одабере увек остане верна

себи. Доследност и верност сопственим уверењима, традицији и култури је нешто што и дан-данас прати Кину и њено деловање „изнутра” и „споља”. Кина данас јесте отворенија него икад пре, али је то отварање текло у складу са вредносним обрасцем који се преноси с генерације на генерацију вековима уназад. Другим речима, Кина је одабрала *сопствени пут у реформе* уместо деловања по унапред задатом обрасцу који је прошао тест примене у другим деловима света. Књига проф. Митровић представља маестралну мапу тог пута која може бити од едукативног значаја не само за стручну, већ и за лаичку заинтересовану јавност.

* Овај рад је примљен 18. априла 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 9. јуна 2022. године.